

Educació literària i competència gramatical: una proposta d'ensenyament del català als anys setanta

Literary education and grammatical competence: A proposal for teaching Catalan in the 1970s

Anna Devís i Arbona & Josep-Vicent Garcia Raffi

Universitat de València

Grup ELCIS

Anna.Devis@uv.es

Josep.Garcia-Raffi@uv.es

Received: 15.V.2014

Accepted: 7.V.2015

Abstract

Literature has often been one of the most relevant textual referents when teaching grammar. Even though teachers have often used literary texts as examples of linguistic elements in the didactic units included in language books for both primary and secondary education, it is rare for a single literary text to become a language teaching book. Yet this is what happened with the novel *Abans de l'alba* by Lluís Ferran de Pol (Arenys de Mar, 1911–1995). De Pol's fictional text was first published in 1954 and reedited in 1973 as part of a collection devoted to the teaching of Catalan edited by writer, critic and educator Joan Triadú. This second edition, published by Aymà-Spes, transformed the novel into a Catalan language teaching book. The reasons for this change were due to its excellent prose, a fact that made it most valuable for language learning. Writer and language scholar Albert Jané and Ferran de Pol worked in close collaboration and changed the literary text into a successful language learning manual by adding exercises and grammatical and lexical explanations.

Key words: Grammar learning, literary education, Catalan language, Ferran de Pol, Albert Jané, 1970s.

Resum

En l'ensenyament de la gramàtica, la literatura ha estat un dels referents textuals més freqüents. Hom ha emprat habitualment els textos literaris com a exemple d'elements lingüístics en les unitats didàctiques dels manuals escolars d'ensenyament primari i secundari. En canvi és ben extraordinari que una obra literària sencera, un text literari complet, esdevinga un manual d'ensenyament d'una llengua. És el cas de la novel·la *Abans de l'alba* de Lluís Ferran de Pol (Arenys de Mar, 1911–1995). Fou publicada per primera vegada en 1954 i reeditada l'any 1973 en una col·lecció dedicada a l'ensenyament va ser propiciada per l'escriptor, crític i pedagog Joan Triadú. Aquesta segona edició publicada per Aymà-Spes era convertida ara en un llibre d'ensenyament de la llengua catalana que hi incloïa la novel·la. Els motius d'aquest canvi venien motivats per l'excel·lència de la prosa de l'autor que la feia especialment útil per a l'aprenentatge escolar. El filòleg i escriptor Albert Jané fou el col·laborador que va transformar la novel·la en un llibre de text amb exercicis i explicacions gramaticals i lèxiques. Tant l'autor com el curador de l'edició van treballar plegats en el desenvolupament gramatical del text literari.

Mots clau: Ensenyament de la gramàtica, educació literària, llengua catalana, Ferran de Pol, Albert Jané, anys setanta.

Índex

- 1 [Les edicions d'*Abans de l'alba* de L. Ferran de Pol](#)
 - 2 [Abans de l'alba com a llibre de text](#)
 - 3 [La visió lingüística i metodològica d'*Abans de l'alba*](#)
 - 4 [Conclusions](#)
- [Referències](#)

1 Les edicions d'*Abans de l'alba* de L. Ferran de Pol

Abans de l'alba fou publicada en 1954, era una obra iniciada a l'exili mexicà de l'autor, i veritable pont entre Mèxic i Catalunya. Ferran havia estudiat el *Popol-Vuh* o *Libro del Consejo* (llibre sagrat dels maies) a la universitat mexicana i li va interessar des del principi la possibilitat de traspasar-lo al català. Hi descobreix la cosmologia maiaquixé a partir de la història contada a *Popol-Vuh*. En fa una reducció i una reescriptura. Després d'un procés —amb gran cura— de transformació va aconseguir un text nou pel que fa a l'estructura i a la modernitat del relat. És perfectament construïda amb un bon treball d'hipertextualitat, qüestió originalíssima en aquell moment en la literatura catalana. Com un autèntic *work in progress* l'escriptor en va fer diverses provatures a Mèxic i també a Catalunya abans de l'edició definitiva de la novel·la (Garcia Raffi 1998, 249–300).

Abans de l'alba, segons la confessió de l'autor, apareix dividida formalment «en capítols de tractament tècnic no gaire allunyat del conte, la rondalla o la

narració breu» (Ferran de Pol 1954, 19). Aquestes narracions són enllaçades pel fil del mite de l'home de l'Alba; és a dir, els intents dels savis del Cel per tal d'assolir l'home veritable, social, intel·ligent i religiós. Aquest home cal tenir-lo enllestit abans de l'alba; això és, abans que el cel es faça clar i es puga contemplar la seua esplendorositat. Per aconseguir aquest propòsit, cal que tota la màgia siga favorable a la paraula, a la voluntat dels déus. I això esdevé possible quan Averneta, una donzella del Xibalbà, s'enamora de la bellesa i de la llum, de la vida. La novel·la té sis parts: I. Les aventures de l'Averneta i el Llevantó, II. L'anada al Xibalbà, III. Naixement de l'Espurneta i el Bruixet, IV. Les batalles contra els gegants, V. Les proves del Xibalbà i VI. L'Alba. Aquestes sis parts són subdividides en cinquanta-dos capítols curts. L'estructura és clàssica: un plantejament, que són els cinc primers capítols (fins que l'Averneta troba el Llevantó); un nus, amb quaranta-tres capítols (des de l'empresonament de l'Averneta fins a la victòria al Xibalbà); i un desenllaç (els quatre últims capítols des de l'adéu). Ferran de Pol ha eliminat la dimensió metafísica del *Libro del Consejo* per fer un llibre més versemblant a la nostra tradició. El sentit religiós i social del llibre quixè és substituït per la màgia pròpia de les rondalles en *Abans de l'alba*.

Abans de l'alba ha estat l'obra més llegida de l'autor arenyenc, ja que, dinou anys més tard de la primera publicació, l'ús editorial escolar va multiplicar els lectors considerablement. Fou la segona edició publicada per Aymà-Spes i convertida ara en un llibre d'ensenyament de la llengua que conservava el text literari. Des del 1975 el llibre tingué cinc reimpressions entre dos mil i tres mil exemplars de tiratge. L'editorial Aymà féu fallida i va vendre les colleccions a altres editors. Però ja no es va reeditar fins 1994 que l'editorial La Magrana en va fer una nova edició completament diferent a l'anterior i sense cap ús gramatical. Abans d'aquesta data, però, alguns fragments de la novel·la havien estat publicats en antologies o revistes. A més, *Abans de l'alba* ha estat traduïda a dos idiomes: l'anglès i el gal·lès.¹ *Abans de l'alba*, fins i tot abans de publicar-se, va tenir ja els més importants elogis com ara el de Salvador Espriu o, després, el dels crítics i professors Joan Triadú i Albert Jané. La primera edició va ser ben rebuda per la crítica contemporània de forma aclaparadorament unànime. La tercera edició encara tingué l'elogi de la bibliotecària i especialista en LIJ Aurora Díaz-Plaja per a qui és «el millor llibre mitològic per a infants» (Díaz-Plaja 1994, 83).

¹ En llengua anglesa hi ha la traducció fragmentària de la revista de la Institució de les Lletres Catalanes, *Catalan Writing*. Són traduïts els capítols 1, 3 i 4 de la primera part. *Before Dawn*, trad. de Deborah Bonner, *Catalan Writing*, núm. 9 (octubre–desembre 1992), p. 44–47. La primera traducció en anglès fou d'Esyllt T. Lawrence, la dona de Ferran de Pol, a la segona meitat dels anys cinquanta, però malauradament no va ser mai editada. En gal·lès es va publicar la novel·la en el 1994: *Cyn y Waur*, trad. al gal·lès d'Esyllt T. Lawrence i de Victor John, Llandysul (Gal·les): Gwasg Gomer, 1994.

2 *Abans de l'alba* com a llibre de text

Abans de l'alba és l'obra més llegida de Ferran, tot i que, segons Salvador Espriu, «no pas en l'extensió que es mereix, malgrat les seves set edicions. És un llibre profund i alhora amè, àgil, intel·ligent, equilibrat i savi. El llenguatge hi és perfecte, tot recollint d'una manera original la gran tradició de Ruyra. Aquesta preciosa obra reuneix totes les condicions per esdevenir el que és: magistral, clàssica» (Espriu 1982, 7). La prosa de Ferran de Pol ha estat valorada, des de sempre, pels crítics més rigorosos, els lingüistes més atents a l'evolució de la llengua i els professors més exigents. Així, Rafael Tasis insistia en una ressenya publicada a Mèxic,

en la qualitat del llenguatge emprat. [...] Estem tan acostumats a llegir llibres escrits en un català sense suc ni bruc, que és massa sovint un calc fidel de formes i gairebé de sintaxis forasteres, amb tot de frases fetes i modismes que són la traducció literal dels que sentim massa a la ràdio o en els diàlegs dels films doblats, que trobar-nos amb aquest idioma sucós, ric de mots i girs populars, expressiu i vehement, dóna una sensació refrescant, de retorn a les fonts vives d'una llengua ensems culta i espontània, capaç de tots els matisos i de totes les finors. Una llengua que, només de sentir-la degotar joiosament a la vostra orella, ja té melodies i ritme de poesia de la més autèntica.

(Tasis 1964, 60)

Per tot això, la novella va ser reeditada l'any 1973 en una col·lecció dedicada a l'ensenyament i fou propiciada per l'escriptor, crític i pedagog Joan Triadú, que en un article sobre traduccions, s'hi preguntava per què no s'hi reeditava *Abans de l'alba* (Triadú 1965, 47). Ben seguit, Ferran de Pol trametia una carta a Triadú on li agraià la referència que havia fet la novella i la «possible segona edició. [...] Sobretot en una edició il·lustrada, dirigida als infants, o millor als adolescents a punt de traspasar la llinda de la joventut. Una edició sense pròlegs explicatius.»² I així, a finals del 1971, es va gestar el nou projecte editorial: una edició escolar per als alumnes de batxillerat o primer curs de facultat. El llibre constaria de tot el text més unes notes explicatives de llengua i de cultura «per a la comprensió i l'assaboriment de l'obra.»³ A més a més, hi destacava que «llibres d'aquesta mena no en tenim. [...] Ens calen llibres de text, més que no pas gramàtiques.»⁴ També hi proposà que l'edició fóra a càrrec de l'antiga Editorial Spes lligada a Òmnium Cultural, amb l'assistència tècnica i editorial d'Aymà Editors. L'edició fou amb les il·lustracions d'Elvira Elias. Ferran de Pol

² Carta de L. Ferran de Pol a Joan Triadú, Arenys de Mar: 3 agost 1965 (Arxiu Ferran de Pol-Esylv T. Lawrence de la Biblioteca P. Fidel Fita d'Arenys de Mar). Totes les lletres citades en aquest treball són guardades en aquest arxiu i formen part del llegat de l'autor que va deixar a la vila. Les citacions són dels originals o de les còpies en carbó que conservava Ferran de Pol de les lletres que trametia.

³ Carta de Joan Triadú a L. Ferran de Pol, Barcelona: 1 novembre 1971 (Arxiu Ferran de Pol-Esylv T. Lawrence de la Biblioteca P. Fidel Fita d'Arenys de Mar).

⁴ *Loc. cit.*

pensà que el text d'aquesta segona edició fóra revisat per Joan Coromines. Li va escriure tot intentant convèncer-lo: «el que realment té importància, de cara als possibles lectors, de cara al prestigi del llibre, és el vostre nom. Una aprovació del text el tornaria segur i ferm com una roca. Ja que el llibre va destinat a un possible alumne de batxillerat o universitari, la gràcia consisteix en que el text mereixi tota confiança.»⁵ Tanmateix Coromines era reticent a col·laborar en un projecte que li llevava temps i, a més, el fet d'aparèixer el nom li obligaria a fer més col·laboracions del mateix tipus. Tot i així contesta a Ferran de Pol fent l'elogi del llibre perquè

és encantador. És el cas de dir que poques coses podia fer l'Omnium de tan encertat i oportú com aquesta edició. [...] La meva impressió és que poc o res podré dir sobre el text del llibre que tingui alguna utilitat. L'obra de vostè és una creació d'un escriptor, d'un gran escriptor, i en aquests casos el filòleg no té altra actitud intel·ligent que la d'un considerable respecte. En canvi sí que és possible que pugui fer observacions útils a les notes lèxiques i gramaticals de què em parla vostè, escrites per un seu col·laborador.⁶

Albert Jané i Riera (Barcelona, 1930) fou el col·laborador que va transformar la novel·la en un llibre de text amb exercicis i explicacions gramaticals i lèxiques. Jané, escriptor i lingüista, ha estat un referent en la cultura catalana com a director de la revista infantil *Cavall fort*, on ha desenvolupat també una feina imprescindible de traductor-adaptador i corrector. Tant Ferran de Pol com Jané van treballar-hi plegats. És ben interessant llur correspondència, creuada entre els mesos de maig a novembre del 1972, en la qual comenten qüestions gramaticals i lèxiques. La prosa d'*Abans de l'alba* és exemplar i Ferran de Pol usa un lèxic tan divers com original i popular. Un exemple d'això podria ser una de les cartes de contestació de dubtes lèxics que li expressava Albert Jané. Ell li havia demanat per uns mots, dels quals desconeixia el significat, que donava Ferran de Pol, a saber, *posticar-se*, *gorrama* i *peiximinuti*:

Posticar-se, paraula vivíssima i que significa bellugar-se una miqueta, No et postiguis, no et moguis, però ni gens ni gota. És al Moll i com autoritat hi figura en Ruyra.

Gorrama, error meu, ha de ser *gurrama*, mot vivíssim al meu poble, usat com a sinònim de xanquet, peix petit, peix sense sang. És al Moll. Autoritat, Ruyra.

Peiximinuti (escrit així). Viu al meu poble significat el mateix que *gurrama*, xanquet, etc. No és al Moll, però és una badada, perquè en el text d'en Ruyra on justifiquen el *gurrama*, el gran estilista diu:

⁵ Carta de L. Ferran de Pol a Joan Coromines, Arenys de Mar: 28 maig 1972 (Arxiu Ferran de Pol-Esylv T. Lawrence de la Biblioteca P. Fidel Fita d'Arenys de Mar).

⁶ Carta de Joan Coromines a L. Ferran de Pol, Pineda de Mar: 11 juny 1972 (Arxiu Ferran de Pol-Esylv T. Lawrence de la Biblioteca P. Fidel Fita d'Arenys de Mar).

“Això és gurrama, peiximinuti, són criatures i nosaltres hem d’anar pels veis...” Precedent, per tant: Ruyra.⁷

Albert Jané va proposar a l’Institut d’Estudis Catalans l’acceptació del mot *posticar*, que no era, encara, al *Diccionari General de la Llengua Catalana* de Pompeu Fabra.⁸

La segona edició d’*Abans de l’alba*, ara com a llibre de text també, va tenir una gran repercussió entre els lectors. Ja en la primera, Josep Miracle havia escrit unes premonitòries paraules a la solapa interior del volum, en el qual assegurava que «hi ha una mena de llibres que, si es llegeixen de petits, deixen un record per a tota la vida. Els contes d’Andersen, per exemple, no s’obliden; els viatges de Gulliver, tampoc. Doncs bé; a aquesta mena de llibres caldrà catalogar *Abans de l’alba* de Ferran de Pol.» Ara, però, el llibre, a més de ser llegit, era també estudiat amb la periodicitat de les classes de llengua. I això va ser nou en la literatura catalana i en l’obra de l’autor. Molts anys després, en un article necrològic sobre l’escriptor, el crític literari i editor Oriol Izquierdo ho recordava: «Pero me queda una íntima satisfacción, que dudo que llegue a borrarse: la de haber descubierto su mundo gracias a una edición escolar de *Abans de l’alba*, [...] con la que aprendí a leer» (Izquierdo 1995, 70).

Albert Jané, com hem dit adés, un lingüista que ha desenvolupat una feina de corrector, traductor i redactor de gramàtiques i guies lingüístiques havia treballat la perspectiva de la llengua i la literatura d’una manera conjunta en un volum anterior, *Gresol. Lectura i llenguatge* (1970) que també era de l’editorial Spes. Posteriorment al volum *Abans de l’alba* i ja en altra editorial, Proa, Jané va fer el mateix sistema de llibre de text amb les obres *El Pont de la mar blava: notes de viatge per Tunísia, Sicília i Malta* de L. Nicolau d’Olwer (1978) i *Història de Catalunya* de Ferran Soldevila (1980). Sempre eren edicions il·lustrades i varen tenir diverses reimpressions. Albert Jané amb la perspectiva que dona el pas dels anys i la ingent feina dedicada a la llengua i la cultura catalanes, reflexiona sobre el seu model lingüístic en aquests originals volums de textos literaris que havien de servir per a ensenyar llengua i gramàtica:

Una idea guiadora molt general de tota la de divulgació en el camp de la llengua és la de contribuir a la creació d’un model que no vulnerés les normes vigents i que s’acostés com més millor a la llengua parlada. Dit altrament, que tot i prescindint de les incorreccions més o menys habituals del llenguatge parlat, no produís, en cap moment, un efecte d’artificiositat. I, evidentment, que tingués molt en compte la gran riquesa fraseològica de la llengua viva. Sovint se’ns ha retret, als gramàtics i als preceptistes, als correctors, que la nostra coneixença de les normes anava acompanyada d’una coneixença deficient de la llengua. No sé si jo, personalment, he estat mai

⁷ Carta de L. Ferran de Pol a Albert Jané, Arenys de Mar: 26 agost 1972 (Arxiu Ferran de Pol-Esylv T. Lawrence de la Biblioteca P. Fidel Fita d’Arenys de Mar).

⁸ Carta d’Albert Jané a L. Ferran de Pol, Barcelona: 24 desembre 1973 i la carta de resposta; Arenys de Mar: 28 desembre 1973 (Arxiu Ferran de Pol-Esylv T. Lawrence de la Biblioteca P. Fidel Fita d’Arenys de Mar).

mereixedor d'aquet retret. Però puc assegurar, amb la mà al cor, que he procurat divulgar tant la gramàtica com la llengua.⁹

3 La visió lingüística i metodològica d'*Abans de l'alba*

L'obra presenta en aquesta segona edició tota una destacable varietat de paratextos, àdhuc exercicis, notes de gramàtica i lèxic. Per a entendre aquesta visió lingüística i metodològica d'Albert Jané ens centrarem en les propostes didàctiques d'*Abans de l'alba*. D'aquesta segona edició sembla cridaner que, tot i que l'editorial Spes les incorpora amb l'objectiu que l'edició esdevinga per a «l'ús dels estudiants de català a nivell de batxillerat i universitari» (Ferran de Pol 1973, 9) només aparega una subtil referència a aquestes propostes. Efectivament, al pròleg autorial de Ferran de Pol —«Unes paraules preliminars»— l'escriptor agraeix: «Cal parlar de l'estudi gramatical i lèxic que acompanya cada capítol i dels exercicis que ha preparat l'Albert Jané. Em plau d'agrair a l'amic Jané una feina tan discreta, útil i reeixida» (p. 9–10).

Les novetats d'aquesta edició són, doncs, en primer lloc l'actualització del pròleg primitiu de Salvador Espriu, pròleg allògraf que en paraules de Salvador (1988) podríem anomenar «pròleg paraigua», protector o aval de l'obra presentada. D'altra banda, l'edició incorpora 20 il·lustracions d'Elvira Elias d'inspiració maia; tasca que l'autor agraeix en el mateix pròleg autorial ja referit. I la tercera novetat, la introducció de les propostes didàctiques que suara analitzarem i que només compten, com ja hem vist, amb unes poques paraules i cap referència a l'autoria en els diversos espais peritextuals de l'edició, tot i que l'autor reconeix que va ser el mateix Triadú «qui suggerí l'acompanyament del text amb notes i exercicis gramaticals fins a fer-la pedagògicament útil» (p. 10).

Som conscients que la didàctica de la llengua com a disciplina només compta amb unes poques dècades, des dels anys 70; potser per això, el seu reconeixement en aquesta edició és tan discret, en paraules de Ferran de Pol. Tot i això, paradoxalment, en analitzar les esmentades propostes, comprovarem que aquestes van molt més enllà —des del punt de vista metodològic— del que es podia esperar. Potser per això resultaren tan «útils i reeixides» com el mateix Ferran de Pol qualifica. Convindria advertir, però, que la didàctica de la llengua i la literatura ha evolucionat molt des dels anys setanta; l'evolució des de l'aprenentatge gramatical de la llengua fins a l'aprenentatge pragmàtic de la comunicació, la importància que adquireix la llengua oral i el reconeixement dels mecanismes d'interacció lingüística, han estat la base de la renovació metodològica i de la reflexió teòrica dels ensenyaments lingüístics i literaris i expliquen la creació de la moderna didàctica de la llengua i la literatura. Considerem, doncs, que l'objectiu de la classe de llengua ha de ser l'adquisició de la com-

⁹ Carta d'Albert Jané adreçada als autors d'aquest treball. Barcelona, 20 de març de 2014, dos fulls mecanografiats.

petència comunicativa,¹⁰ entesa com a la capacitat d'un usuari de comunicar-se de forma reeixida en qualsevol situació d'interacció comunicativa. A tal efecte, caldrà partir de situacions reals d'aprenentatge per tal que aquest esdevinga significatiu. A més, el procés d'ensenyament-aprenentatge s'haurà de realitzar mitjançant una metodologia inductiva, en lloc de la tradicional hipotètica-deductiva, pròpia dels enfocaments gramaticals. En definitiva, l'objectiu que ha de presidir qualsevol classe de llengua haurà de ser el desenvolupament i la consolidació de la competència comunicativa per part dels discent i no exclusivament l'adquisició dels sabers lingüístics tot i que, d'acord amb els autors esmentats, la competència lingüística constituirà una subcompetència al servei de la competència comunicativa.

A grans trets, aquestes variables seran les que ens permetran determinar fins a quin punt les propostes didàctiques presents a l'edició d'*Abans de l'alba* s'avancen al que seria previsible per a l'època en què foren escrites i poden ser considerades, metodològicament, innovadores.

3.1 La llengua i la literatura: una proposta integradora

Les propostes didàctiques d'aquesta edició constitueixen un precedent inusual, per a l'època en què foren plantejades, de la integració entre llengua i literatura que, des de diferents àmbits de la didàctica de la llengua i la literatura s'ha anat reclamant. Efectivament, la pràctica docent s'ha entestat, sobretot en l'ensenyament secundari, a considerar la llengua i la literatura com a «assignatures separades» en considerar-les l'administració com a dues assignatures, tot i que en la majoria dels manuals s'aprecie l'ús de la literatura per aprendre llengua i, així, la formació literària i la formació lingüística vagen unides en els currículums dels actuals sistemes educatius sota l'epígraf d'*Àrea de llengua i literatura*.

Des de les perspectives actuals la relació llengua i literatura es fa més necessària que mai. Prado (2004, 329) assenyala que serà a partir de les aportacions de la semiòtica textual i la lingüística textual, que conceben la literatura com a signe amb valor comunicatiu, quan es pose de manifest la necessitat d'abordar l'ensenyament i l'aprenentatge d'aquestes de forma integrada, especialment en els primers nivells de l'ensenyament, en els quals l'accés a la literatura està fortament relacionat amb el desenvolupament de les habilitats lingüístiques. Llengua i literatura mantenen una relació d'interdependència ja que totes dues comparteixen el mateix sistema lingüístic: aquest es decanta cap a usos quotidians —la llengua—, o estètics —la literatura. D'aquesta manera la presència de la literatura en els currículums educatius sempre tindrà com a objectiu la consolidació d'habilitats receptors, el reconeixement del discurs literari i l'ampliació i consolidació de la competència lingüísticoliterària. Mendoza (2004, 104) especifica aquesta relació:

¹⁰ Hymes (2000 [1971]), Canale (1983), Canale & Swain (1980). També es pot consultar la revisió i actualització d'aquests conceptes en Llobera (2000).

La interrelación de los aprendizajes lingüísticos y literarios resulta clara en la concepción actual de la enseñanza de la lengua. Así, algunos teóricos se interesan en el análisis de lo poético del lenguaje cotidiano, más que en la búsqueda de lo literario, precisamente porque se considera un continuum formado por los principios generales que rigen el uso del lenguaje y la estructura de los significados.

Las producciones literarias son exponentes de la diversificación de las posibilidades de la expresión lingüística y de soluciones formales, funcionales y pragmáticas, de igual modo que sirven eficazmente como exponente de uso creativo y lingüístico para el alumno. De este modo la dimensión creativa de la literatura es el punto de encuentro de los distintos recursos del texto literario que son válidos para la comunicación (ya sea estética, literaria o cotidiana).

Per la seua banda, Pagès (1998, 151–155), explica les relacions que han mantingut la llengua i la literatura a través de la història mitjançant la formulació de tres esquemes: el totalitzador, el respectuós i l'integrador que ara resumim.

1. **L'esquema totalitzador.** És el proposat pels seguidors de Roman Jakobson, que situen la literatura dins la llengua per analitzar-la amb més objectivitat.
2. **L'esquema respectuós.** Practicat pels romàntics i per alguns científics es limita a separar llengua i literatura sense pretendre englobar-ne una dins de l'altra.
3. **Esquema integrador.** Llengua i literatura formen una sola esfera. La seua relació és necessària, respectuosa i dinàmica. Ens trobem davant l'esquema clàssic, el que segueixen i propaguen les poètiques aristotèlica i horaciana. L'estudi dels clàssics serveix per aprendre simultàniament llengua i literatura, ja que els textos literaris compleixen tots els requisits de la normativa i de l'expressió escrita.

Finalment convé assenyalar que una de les conseqüències més negatives de la separació entre llengua i literatura afecta, al nostre parer, el camp de l'ensenyament ja que aquest fet provoca que en moltes ocasions el plaer, la sensibilitat estètica i tot allò que ha de representar l'essència de la literatura es mantinga apartat de la pràctica docent.

I una última relació entre llengua i literatura que considerem cabdal i que ha estat estudiada per Correig (2006): la importància de la lectura i l'educació literària en el procés d'aprenentatge de l'escriptura; fet que implica un doble avantatge: educar en la sensibilitat estètica des dels primers anys per formar des dels inicis de l'educació, un lector competent; i aprendre a escriure, una competència tan complexa, amb plaer.

3.2 Les propostes didàctiques

Les propostes didàctiques apareixen després de cadascun dels cinquanta-dos capítols que configuren l'edició, dividida en sis parts. En tots els casos, aquestes s'estructuren en tres apartats: *Coneguem el sentit dels mots*, *Comentari sobre el llenguatge* i *Notes gramaticals*. Unes propostes didàctiques que no tenen cap reflexió teòrica prèvia, més enllà que intentar arribar als receptors de l'obra, és a dir, intentar mostrar el vessant de la llengua real i viva. Ell mateix ens ho explica:

procurava donar a conèixer unes formes de llenguatge que suposava que eren encara més o menys familiars als nostres lectors, però que la creixen massificació havia debilitat. Calia fer-ho amb més bona estratègia. [...] Es tractava de fer sobresortir, de posar en evidència totes aquelles formes del llenguatge que hi podia haver, en molts casos mig adormides, en la consciència lingüística dels lectors. Al costat, és clar, de normes gramaticals senzilles, de fàcil aplicació.¹¹

3.2.1 Coneguem el sentit dels mots

En aquest apartat Albert Jané selecciona els termes que considera que poden haver oferit alguna dificultat de comprensió o que necessiten algun aclariment. En primer lloc convé destacar que aquests termes han estat marcats en negreta en el text, la qual cosa facilita la seua contextualització. A més, l'ordre no és l'alfabètic sinó el d'aparició en el text, la qual cosa afavoreix encara més el treball contextualitzat ja expressat. D'altra banda, esdevé també significatiu el fet que els termes seleccionats apareguen en la mateixa forma que en el text (persona i temps, en el cas dels verbs, i gènere i nombre, en el cas de substantius i adjectius). Entre les definicions que hi apareixen trobem els dos tipus més habituals:

- La definició lògica: descriu la realitat designada amb la major precisió possible. Normalment, la definició començarà per les característiques més generals per a acabar amb les més particulars: «**Balma**; petita cavitat natural que fa la paret d'una muntanya» (p. 95).
- La definició nominal: explica el terme a partir de sinònims, antònims o mots de la mateixa família: «**Panotxa**; espiga de blat de moro» (p. 91).

En relació a les definicions convé destacar, a més, l'interés de l'autor perquè les explicacions siguin enteses, fent ús de recursos que trenquen amb les normes acadèmiques pròpies de les definicions. En alguns casos aquestes presenten un marcat caràcter col·loquial: «**Parrupejar**; fer (el colom) el seu crit característic» (p. 135). Fins i tot en algunes ocasions només ens proporciona la informació que interessa per entendre el terme en el text de forma adequada: «**maragdes, robins, topazis, turqueses**; noms de diferents pedres precioses» (p. 151). La proximitat de les definicions al receptor arriba fins al punt que, en algunes ocasions, es troben referències als usos quotidians i domèstics dels termes descrits:

¹¹ Carta citada d'Albert Jané adreçada als autors d'aquest treball. Barcelona, 20 de març de 2014.

«**farigola, romaní, comí, polioli, menta, espígol**; noms de plantes oloroses molt conegudes que creixen al bosc i a la muntanya. Totes elles són utilitzades com a remeis o bé per a donar sabor al menjar i per a fabricar perfums i begudes aromàtiques» (p. 31). I en tractar-se de termes, en aquest cas d'ocells, que el discent no pot reconèixer, l'autor recorre a buscar la semblança coneguda: «**guacamais**; ocells d'Amèrica semblants als papagais» (p. 59). L'interès per treballar el lèxic de forma contextualitzada esdevé encara més evident quan l'autor fa referència, fins i tot, a l'ús irònic que en el text adquireix un determinat terme: «**galdosa** (en sentit irònic); ben feta, ben aconseguida» (p. 63).

D'altra banda, en aquest apartat, l'autor incorpora, només en algunes ocasions exercicis sobre els termes relacionats. Cal remarcar que predominen els exercicis sobre sinònims, sempre contextualitzats a partir del text, origen de les propostes didàctiques. Aquest fet ens permet afirmar la important orientació comunicativa i significativa d'aquestes propostes. Esmentarem només alguns exemples.

- Cerqueu al text els mots següents, on els trobareu destacats en **negretes**, estudeu bé el sentit que hi tenen, i escriviu un sinònim de cada un d'ells: **Novament, llàstima, gairebé, combatre, veritat?, contar, un xic, espatlla, migjorn**. (p. 50)
- Copieu les frases següents canviant les paraules escrites en **negretes** per una altra expressió que tingui el mateix sentit: 1) Ara m'has **contat** aquestes coses del cel. 2) Visc **al lloc** més bell de la Terra. 3) Si així **s'esdevé**, la nostra presència ja no serà necessària. 4) Que **contenta** que em fan les teves paraules! 5) Jo em faré digna **d'habitar el** palau dels Cels. (p. 76–77)
- Escriviu deu paraules que designin la mateixa idea que **xivarri**. (p. 130)
- Cerqueu en el text un verb (en infinitiu o en forma conjugada) sinònim per a cadascun dels verbs següents: **restar, esguardar, lamentar-se, eixir, fugir, dur, enlairar**. (p. 234)

El segon grup de propostes més presents remeten a exercicis d'expressió escrita que, en alguns casos, com veurem en el darrer exemple, podríem qualificar d'escriptura creativa:

- Expliqueu, amb frases molt curtes, els menjars, les begudes o els productes que sapigueu que es fan, utilitzant, com a ingredients, les plantes que acabem d'anomenar. Si cal, documenteu-vos abans. (p. 31)
- Indiqueu els noms dels altres vents que conegueu. Expliqueu el que en sapigueu: si són de mar, de muntanya o de terra endins, si són inofensius o causen estralls, si són del nostre país o bé exòtics. (p. 38)

- **a)** Indiqueu els noms dels arbres que produeixen les fruites següents: La pera, el préssec, la poma, la cirera, la taronja, la magrana, la pruna, la llimona.
- **b)** Indiqueu el nom de sis arbres de bosc del nostre país. (p. 135)
- Escriviu el nom de cinc ocells de presa. (p. 190)
- Indiqueu el nom d'alguns dels animals, els crits dels quals són designats amb els verbs **refilar**, **bramar**, **belar** i **rugir**. (p. 245)
- El narrador ha batejat els dimonis amb els noms de **Nafrós**, **Baldaire**, **Escorxador**, **Metzinós** i **Traïdoràs**, tots ells pejoratius, és a dir, que impliquen mal, que tenen un sentit desfavorable. Proposeu cinc noms per a batejar cinc dimonis més, que tinguin també un sentit pejoratiu anàleg. (p. 88)

3.2.2 Comentaris sobre llenguatge

El primer que crida l'atenció en aquest apartat és el treball, quasi absolut, referent a les locucions i frases fetes; només en el primer capítol n'apareixen setze entre les quals en destaquem algunes com: «**fer peça; pardalets al cap; amb tot; en un tancar i obrir d'ulls; no en fa ni fred ni calor; a cor que vols, cor que desitges; anar amb romanços; fer-se gran; tenir compte...**». Aquesta abundància posa en evidència la importància que se li dona en aquest apartat al registre oral de la llengua i les constants referències al fet que es proposa un model de llengua viva, real i popular, pròxima als estudiants:

- Una expressió molt viva i molt característica del català és la que trobem al principi d'aquest capítol: **de debò**. Significa de veritat, seriosament. Noteu que la fem servir molt sovint formant una oració interrogativa amb què demanem confirmació d'allò que ens acaben de dir o que preguntem nosaltres mateixos: **De debò que t'ha tocat la rifa?** (p. 43–44)
- En lloc de **a casar-vos s'és dit!** És més normal de dir **a casar-vos s'ha dit**, però es tracta d'una construcció popular i viva en algunes comarques i l'autor l'ha recollit. (p. 51)
- Vegeu, ara, quina manera de dir que algú ja s'acontentava amb el que tenia, o amb el que era: **en van tenir ben bé prou**. Un cop més, trobem l'ús de **prou**, aquest mot tan popular i tan útil. (p. 63)

El protagonisme de l'oralitat, inusual en aquestes circumstàncies, adquireix especial rellevància en propostes centrades en recursos que provenen d'aquest canal, com ara les onomatopeies:

- Escriviu, aparellats degudament, els mots onomatopeics següents i els sorolls que designen, indicats a continuació:

Ring, ning-ning, tic-tac, xiu-xiu, xup-xup, catric-catrac, trip-trap, crac, patapam, xip-xap, nyigo-nyigo, ning-nang. 1) Les batallades d'una campana. 2) Un teler o un sedàs. 3) Una porta que es tanca. 4) Un violí mal tocat. 5) Una conversa en veu molt baixa. 6) Un timbre. 7) Un líquid que bull lentament. 8) Una campana petita. 9) Una cosa que es trenca. 10) El xipolleig en una massa líquida. 11) Un cor que batega amb força. 12) Un rellotge.

De la mateixa manera que en l'apartat anterior, destaquem també la importància de la contextualització de les propostes didàctiques que s'hi plantegen. En aquest cas, observem les contínues referències a explicacions ja realitzades en capítols anteriors: «(vegeu I part, cap. IV)» (p. 114), o «(veg. I, part, capítol XIII)» (p. 162). I també, com en altres ocasions, trobem exemples en què se'ns indica, fins i tot, l'ús connotat del llenguatge:

- L'al·locució a **les fosques**, de significat ben explícit, és molt sovint usada, com en el text, en sentit figurat, és a dir, significant sense saber de què es tracta una cosa, sense haver-la entesa. (p. 146)

3.2.3 Notes gramaticals

En la mateixa línia que algun dels aspectes ja esmentats en els apartats anteriors, el primer a destacar és la capacitat de les propostes didàctiques per adaptar-se als receptors a què van dirigides. Efectivament l'autor es planteja quines són les dificultats que els estudiants poden tenir des de la seua varietat diatòpica, el català oriental. Veiem alguns exemples:

- Si comparem la pronunciació dels verbs **manar** i **negar**, ens adonarem que a la primera síl·laba diem amb un mateix so la **a** de **manar** i la **e** de **negar**. És el so anomenat de la vocal neutra, que és el que tenen aquestes dues vocals, **a** i **e**, quan no duen accent tònic. Però, encara que es pronunciiïn igual, sabem que cal escriure **manar** amb **a** i **negar** amb **e**, perquè quan conjuguem els verbs diem **jo mano** i **jo nego**. (p. 29)
- El so que al començament de les paraules **xic**, **xiscle** i **xerradissa** és representat per una **x**, darrera una vocal que no sigui la **i** és representat pel conjunt **ix**: **moixó**, **eixir**, **mateixa**, **néixer**, **aixopluc**. Darrera la **i** també es representa per una **x**: **xixina**. Notem com en una paraula com ara **existia**, la **x**, després de la **e**, té un altre so, que de fet és un so compost. (p. 60)¹²
- A l'oració del text «Aquesta Terra que et plau **tant** i que trobes **tan** bella...» trobem molt ben exemplificat l'ús dels mots **tant**

¹² Aquest fenomen és general al català oriental i també present en algunes comarques de l'occidental.

i **tan**, que a vegades es confonen. **Tant** és usat referit als noms i als verbs i **tan** davant els adjectius i els adverbis. Fixeu-vos en els altres exemples del mateix capítol, que hem destacat en **negretes**. Quan **tant** és refereix a un nom substantiu hi concorda en gènere i nombre: **tant paper, tanta feina, tants amics i tantes coses**. (Potser útil de recordar que **tan** equival al «tan» castellà, i **tant** a «tanto».) (p. 73)¹³

- Cal no confondre en l'escriptura, tal com es fa sovint en la pronunciació, les preposicions **en** i **amb**, l'ús de les quals trobem exemplificat en els passatges del text **s'havien enfilat en un arbre i tocar els seus instruments amb més força**. Hi veiem com **en** indica lloc i **amb** manera. Però tant l'una com l'altra indiquen molts més tipus de relacions... (p. 131)
- La forma **segueix** correspon al verb **seguir**. El verb **seguir**, com la immensa majoria dels verbs de la tercera conjugació (acabats **ir**), en les tres persones del singular i en la tercera del plural del present d'indicatiu, de l'imperatiu i del present de subjuntiu, pren un increment entre el radical i la terminació. Aquest increment és la síl·laba **eix**... (p. 163)¹⁴

Altrament cal destacar alguns comentaris, apreciacions i preferències per formes i expressions en detriment d'altres; valoracions que, a hores d'ara, esdevenen de dubtosa argumentació:

- Si examinem les dues darreres frases **ens hàgim de penedir** i **ens hem d'escarrassar**, que trobem al final del text, veiem com per mitjà del verb **haver**, seguit de la preposició **de** i d'un infinitiu, expressem la necessitat o l'obligació de dur a terme l'acció corresponent a aquest infinitiu (En aquests casos no ens hem de servir de les formes **tenir de**... i **tenir que**..., les quals són considerades incorrectes) (p. 31–32)¹⁵

Tot i que, en alguns casos, l'autor empre la gramàtica normativa com a argument d'autoritat:

- **Resseca** i **assequen** són dos derivats de **sec** per mitjà dels prefixos **re** i **a**. La adjunció d'aquest prefix ha comportat el doblament de la **s** inicial de **sec**, ja que té el so de **s** sorda, la qual es representa per dues **s** enmig de dues vocals. En aquests casos, però, cal tenir en compte una excepció establerta per la gramàtica normativa... (p. 193)

¹³ Aquest fenomen és general al català oriental i també present en algunes comarques de l'occidental.

¹⁴ L'increment *-eix* correspon també a la forma estàndard del català occidental.

¹⁵ D'acord amb la normativa actual la forma *tenir de*, tot i no ser la més recomanada, es considera correcta.

Finalment caldria remarcar que en aquest apartat, tot i que els elements lingüístics que es proposen de treballar parteixen del text que encapçala les propostes, no podem considerar que els exercicis que s'hi esdevenen segueixen un enfocament comunicatiu ja que a nivell de significat es practica amb seqüències lingüístiques alienes al text. Aquest és el cas de nombrosíssims exemples com ara la proposta sobre els pronoms «ho / hi» (p. 51), l'exercici sobre la dièresi, (p. 70), o al voltant de la diferència entre la conjunció «sinó» i el grup «si no» (p. 169–170); que no defugen, metodològicament parlant, els plantejaments basats en la gramàtica tradicional.

4 Conclusions

És indubtable que aquesta proposta esdevé una fita i un testimoni d'un valor inestimable per a la història dels estudis gramaticals. Sorprén, a més, que aquestes propostes realitzades gairebé fa quatre dècades tinguen tan present allò que des de la psicologia de base constructivista s'anomena aprenentatge significatiu: el fet de prendre un model de llengua amb contínues referències a la seua utilitat i popularitat, l'atenció a l'oralitat, el protagonisme de les locucions i frases fetes especialment pròpies de la varietat dialectal dels discents. . .

Potser l'excepció més destacable d'aquest plantejament siga, com ja hem comentat, l'apartat corresponent a *notes gramaticals*, sembla que l'adquisició dels coneixements lingüístics necessaris per al desenvolupament de la competència comunicativa esdevinga el vessant més resistent als enfocaments comunicatius.

No obstant això, com ja hem assenyalat, el predomini d'aquests enfocaments és més que notable:

- a) L'ús de lèxic d'expressions, locucions i frases fetes s'explica sempre de forma contextualitzada respecte del text de referència.
- b) Les situacions d'aprenentatge, si no són reals es troben també encabides en el centre d'interés a què remet el recull de textos d'aquesta obra.
- c) És evident que el professorat que treballara amb aquests materials hi veuria afavorit que l'objectiu de la classe fóra l'adquisició de la competència comunicativa i no només, ni molt menys, de la competència lingüística o gramatical.

Referències

- CANALE, Michael (2000 [1983]): «De la competencia comunicativa a la pedagogía comunicativa del lenguaje.» In: Miquel LLOBERA [coord.] (2000), *Competencia comunicativa. Documentos básicos en la enseñanza de lenguas extranjeras*. Madrid: Edelsa, p. 63–82. [Traducció de J. Lahuerta de l'article de Michael Canale (1983), «From communicative competence to communicative language pedagogy.»]
- CANALE, Michael; SWAIN, Merrill (1980): «Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing.» *Applied Linguistics* 1(1): 1–47.
- CORREIG, Montserrat (2006): «L'educació literària a l'educació infantil.» *Articles. Revista de Didàctica de la Llengua i de la Literatura* 40:66–75.
- ESPRIU, Salvador (1982): «Per a uns no malmesos ulls d'uns joves llegidors.» In: Lluís FERRAN DE POL, *Entre tots ho farem tot*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- DÍAZ-PLAJA, Aurora (1994): «Llibres per a infants i adolescents.» *Serra d'Or*, núm. 412 (abril).
- FERRAN DE POL, Lluís (1954): *Abans de l'alba*. Pròleg de Salvador Espriu. Barcelona: Selecta.
- FERRAN DE POL, Lluís (1973): *Abans de l'alba*. 2.ª edició, col·lecció «El Matí. Llibres per a l'Ensenyament», pròleg de Salvador Espriu, notes de llenguatge i exercicis d'Albert Jané, il·lustracions d'Elvira Elias. Barcelona: Aymà. [En tingué cinc reimpressions: 1.ª, 1975, la 2.ª, 1977, la 3.ª, 1979, la 4.ª, 1981 i la 5.ª, 1982.]
- FERRAN DE POL, Lluís (1994): *Abans de l'alba*. 3.ª edició, introducció de J. V. Garcia. Barcelona: La Magrana.
- GARCIA RAFFI, Josep-Vicent (1998): *Lluís Ferran de Pol i Mèxic: Literatura i periodisme*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; Ajuntament d'Arenys de Mar.
- HYMES, Dell H. (2000 [1971]): «Acerca de la competencia comunicativa.» In: Miquel LLOBERA, *Competencia comunicativa. Documentos básicos en la enseñanza de lenguas extranjeras*. Madrid: Edelsa, p. 27–46. [Traducció de P. Horrillo dels extractes de Dell H. HYMES (1971), «On communicative competence.»]
- IZQUIERDO, Oriol (1995): «Tras el alba, el fin.» *El Mundo de Catalunya* (20 octubre).
- LLOBERA, Miquel [coord.] (2000): *Competencia comunicativa. Documentos básicos en la enseñanza de lenguas extranjeras*. Madrid: Edelsa.
- MENDOZA, Antonio (2004): *La educación literaria, bases para la formación de la competencia lecto-literaria*. Málaga: Aljibe.
- PAGÈS, Vicenç (1998): *Un tramvia anomenat text*. Barcelona: Empúries.
- PRADO, Josefina (2004): *Didáctica de la lengua y la literatura para educar en el s. XXI*. Madrid: La Muralla.

SALVADOR, Vicent (1988): *La frontera literaria*. Barcelona: PPU.

TASIS, Rafael (1964): «Mèxic en la literatura catalana. Dos llibres de Ferran de Pol.» *Pont Blau* 45:239–240.

TRIADÚ, Joan (1965): «Miscel·lània de traduccions: *La sal i el sofre* d'Anna Langfus.» *Serra d'Or* 7:47.

Anna Devís i Arbona & Josep-Vicent Garcia Raffi
Universitat de València
Facultat de Magisteri
Departament de Didàctica de la Llengua i la Literatura
Avinguda de Tarongers, 4
46022 València
Espanya